

# TOPLUMSAL SÜREÇLERİN DİLE YANSIMASI

Kamile İmer  
Ankara Üniversitesi

## 1. Giriş

Son yıllarda Türkiye'deki dilbilim ve Türkçe ile ilgili toplantılarda ve yazılarda sık sık yakınılan konuların başında Türkçe'nin "yozlaşması", "bozulması" gelmektedir. Kimi dilciler ve aydınlar bu durumu "dil kirlenmesi" olarak da terimleştirmektedirler(1).

Bizce Türkçe'nin günümüzdeki durumu ancak toplumdilbilim (sosyolengüistik) açısından ve bu dalın kavramları çerçevesinde ele alınıp betimlenebilir. Aksi durumda geleneksel dilbilgisinin doğru-yanlış ölçütü ötesinde bir değerlendirme yapılamayacak ve değerlendirmeler dilbilim tabanına dayandırılmayacaktır. Duygusal taşıyan öznel betimlemelerin bilimsel değer taşımadığı herkes tarafından bilinmektedir.

Herşeyden önce şunu belirtmek gerekir ki toplumlar ve topluluklar gibi dilin de bağdaşık (homojen) bir özelliği yoktur. Alanlararası (ve uygulamalı) dilbilim dallarından biri olan toplumdilbilimde de doğal olarak dilin bağdaşık olmadığı benimsenmektedir. Toplum ve topluluklar gibi dilin de doğaşında çeşitlilik (heterojenlik) vardır. Toplumlar, topluluklar ve toplumsal grupların nasıl birbirinden farklı özellikleri varsa onların kullandıkları dilin de aynı biçimde farklılıkları, birbirine benzemez yanları olacaktır. O nedenle toplumdilbilimde çeşitli değişkeler (varieties) çerçevesinde dil kullanımının gerçekleştiğinin ayrıt edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Yakınmalarda ve tartışmalarda açık olarak çoğu kez belirtilmese de "yozlaşma", "bozulma" ve "kirlenme, ölçünlü (standart) Türkçe için söz konusu edilmektedir. Çünkü her toplumda ölçünlü dil/değişke bölgelerüstü anlaşma aracı olarak benimsenmiştir ve kullanılmıştır; ayrıca bu değişke ortak dilsel normlara dayanmaktadır.

Dilsel topluluğun tüm üyeleri tarafından paylaşılan işte bu normlar, eskiden değişmeyen(invariant) değerler olarak kabul edilmekteydi. Oysa yeni çalışmalar,

dilsel yapının pek çok ögesinin hem zamanla değişikliğe uğradığını hem de dil dışı toplumsal süreçleri yansıtan sistematik değişikliğe uğradığını ortaya koymaktadır(Labov 1968: 240).Böyle olunca yakınmalar, ölçünlü Türkçe'deki dalgalanmalara ya da belki değişmekte oluşa ayak direme, alışkanlıkları sürdürmek isteme anlamı taşımamakta mıdır?

Şurası bir gerçektir ki Türkçe -ölçünlü Türkçe yerine kullanılmaktadır ve kullanılacaktır-, 1980 sonrasında önceki dönemden farklı bir gelişme sürecine girmiştir. "Yozlaşma", "bozulma" ve "kirlenme" olarak görülen ve gösterilen örnekler, büyük çapta Türkçe'nin bu yeni gelişme sürecindeki yazılaş(tır)ma, ölçünleş(tir)me ve çağcılılaş(tır)ma açısından ortaya çıkan dalgalanmaları anlatmaktadır(2). Bu oluşumlar da toplumsal örgütlenme, siyasal düzenler ya da ekonomik süreçlerin araştırılmasında kullanılan kavramsal çerçeve içinde ele alınabilir (Ferguson 1968: 27).

Bu çalışmada toplumsal değişikliklerin yansımalarından birine örnek olmak üzere Türkçe'de birkaçı dışında tümü ödünçleme olan ögelerde //nin söylenişi ile ilgili dalgalanmalar ele alınacaktır.

## 2. Deneysel Araştırmayla İlgili Açıklamalar

Çalışmada sınanması amaçlanan denenceler şunlar olacaktır:

1. Son yıllarda Türkçe'deki ödünçlemelerde herhangi bir hecede kalın ünlülerle birlikte bulunduğu halde ince söylenen //yi kalın söyleme eğilimi ortaya çıkmıştır.

2. Bu eğilim yaş, öğrenim ve cinsiyet gruplarına göre farklılık göstermektedir.

Sesbilimsel değişkenleri incelemek için okuma metinleri kullanılmıştır (Labov 1970: 49). Bu çalışmada da okuma metni olarak kullanılmak amacıyla bir öykü kurgulanmıştır. Ayrıca metin içinde de kullanılmış olan 90 sözcük listelenerek okutulmuştur. Listede yer alan sözcüklerde // sesi 20 sözcükte önseste, 20 sözcükte sonseste, 50 sözcükte ise içseste bulunmaktadır. Bu sonuçlarda 10 sözcükte //, -log ve -loji içinde, 10 sözcükte /y/ ile birlikte, 10 sözcükte ya sözcük başında bir ünsüzden hemen sonra ikinci sırada ya da sözcük sonundaki ünsüzden hemen önce , yani sondan ikinci sırada, 20 sözcükte ise içseste çeşitli ortamlarda bulunmaktadır. Son olarak hem metin içinde hem de sözcük listesinde geçen 20 sözcük ile en küçük çiftler oluşturularak okutulmuş ve kayıt yapılmıştır. Sözcük çiftleri listesine ayrıca metinde ve sözcük listesinde geçmeyen 25 sözcük en küçük çift oluşturularak serpiştirilmiş ve bunlar genel kaniya yardımcı olmak amacıyla kullanılmıştır. //nin

ölçünlü Türkçe'deki anlam ayırıcı (fonemik) değerinin tanınıp tanınmadığını ortaya koymak amacıyla da en küçük çiftler oluşturulmuştur.

Böylece Labov (1970: 49) tarafından /r/'yi incelemek için belirlenen 5 düzeyden üçünde (okuma metni, sözcük listesi ve en küçük çiftler) veri toplanmıştır. Öteki düzeylerden gündelik konuşma ile özenli konuşma ise ayırt edilmemiştir. Çünkü araştırmanın amacı bütünüyle ölçünlü Türkçe'deki birkaçı dışında tümü ödünçleme olan sözcüklerde //nin söylenişini ortaya koymaktır. Bir başka deyişle her ne kadar okul ortamı gibi resmi bir ortam değilse de bu araştırmanın verilerinin yine de pek doğal olmayan bir ortamda toplandığı söylenebilir. Bu nedenle deneklerin metni (öykü) , sözcük listesini ve sözcük çiftlerini bant kaydı yapılacağını bilerek okumaları sonucunda ortaya çıkan özellikler, gündelik konuşmanın değil özenli konuşmanın örnekleri olarak kabul edilebilir. Bu seçim Labov'un yöntembilimsel açıklamalarına pek uygun olmamakla birlikte araştırmanın amacına aykırı da değildir.

Araştırmada 6-12 yaş grubundan 10 kız ve 10 erkek olmak üzere 20 ilkokula devam eden ya da ilkokulu bitirmiş çocuk, 16-22 yaş grubundan da 10 kız ve 10 erkek olmak üzere 20 liseye devam eden ya da liseyi bitirmiş genç olmak üzere toplam 40 denekle çalışılmıştır. Her ne kadar sormaca (anket) yapılmamışsa da deneklerin hepsinin orta katmandan, daha çok da orta orta ve üst orta katmandan geldikleri araştırmacı tarafından bilinmektedir.

Her deneye ayrı ayrı metin (kurgulanmış öykü), sözcük listesi ve sözcük çiftleri okutularak kayıt yapılmış ve bantlar sonradan dinlenerek çözülmüş, sayım yapılmıştır.

### 3. Türkçe'de //

Ölçünlü Türkçe'de yan ünsüz (Demircan 1979: 73) ya da akıcı avurtsu ünsüz (Selen 1979: 106) olarak nitelenen //nin dünya dillerinde pek çok çeşiti bulunmaktadır. Üçok (1951: 52-55), // çeşitlerini değişik dillerden örnekler vererek düz, yumuşak damak, sert damak //si ve kalın // olarak ayırmaktadır.

Selen (1979: 106), //nin çıkarılışıyla ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir: "Bu sesin çıkarılışında alt çene hafif aşağıya sarkar, dudaklar yarı açıktır, dil ucu ya da dilin ön kıyası üst kesici dişlerin ardına ya da dişlerine değer, dişlerin ardına ya da dişlerine değmesiyle sesin iki ayrı türü oluşur". Başkan (1955: 31) tarafından da aynı doğrultuda belirlenen // çeşitlerine Demircan (1979: 74) yarı ötümsüzleşmiş //yi de eklemektedir.

Bu bilgilere ek olarak kimi araştırıcılar, ince ve kalın türü olan bu çift sesin (>k<, >g< ve >l< harfleri ile gösterilen bu seslerin ince ve kalın olmak üzere üç çift olduğu belirtildikten sonra) keadı arasında anlam ayırdığını (Başkan 1967: 90-91) , yani iki ayrı sesbirim değeri olduğunu belirtmektedirler.

Bu çalışmada ince ve kalın // olarak iki çeşit ayırt edilmiş, Türkçe'ye Avrupa dillerinden ve Arapça ile Farsça'dan geçmiş ödünçlemelerde (ve birkaç ödünçleme olmayan sözcükte) ön, iç ya da son seslerinde kalın ünlülerle aynı hecede bulunan //nin söylenişinde ortaya çıkan özellikler çeşitli değişkenlere göre saptanmaya çalışılmıştır.

### 3.1. 6-12 Yaş Grubundaki Çocuklarda Ortaya Çıkan Özellikler

Bu yaş grubunda bulunan çocukların çoğu ilkokula devam etmektedirler ya da ilkokulu bitirmiş durumdadırlar, kimileri de ortaokul hazırlık sınıflarında öğrenimlerini sürdürmektedirler (3).

#### 3.1.1. Sözcük Başındaki //nin Söylenişi

Türkçe'deki ödünçlemelerde sözcük başında bulunan //, ince söylenmekte ve dağılım tablosunda da bu özelliğiyle yer almaktadır (Demircan 1979: 74). Ne var ki bu yaş ve öğrenim grubunda // ile başlayan ödünçlemelerden hiçbirinde ölçünlü söyleyişe karşılaşılmamıştır. Cinsiyet grupları açısından kız denekler yalnızca bir sözcükte hem metin hem de sözcük listesi okumada ölçünlü söyleyişe uygunluk göstermişler , >Latin < sözcüğünü ince // ile okumuşlardır.

Tablo 1'de sözcük başındaki //nin söylenişiyle ilgili oranlar verilmiştir. Görüldüğü gibi bu yaş ve öğrenim grubunda önseste bulunan //yi kalın söyleme eğilimi oldukça fazladır. Oran, çeşitli düzeylerde % 23.5 ile % 79 arasında değişmektedir. Gerek metin gerekse sözcük listesi okumada cinsiyet grupları arasında da çok büyük bir fark göze çarpmaktadır. Ödünçlemelerde sözcük başında bulunan //yi kalın söyleme eğilimi metin okumada kızlarda % 26 iken erkeklerde % 72.5, sözcük listesi okumada ise kızlarda % 23.5 iken erkeklerde % 79'a çıkmaktadır. Ancak ön, iç ve son seslerinde // bulunan en küçük çiftlerde bu sesin ince ve kalın söylenişi bakımından cinsiyet grupları arasında bir farka rastlanmamıştır (bkz. Tablo 8).

### 3.1.2. Sözcük Sonundaki /l/'nin Söylenişi

Tablo 2'de görüldüğü gibi sözcük sonunda bulunan /l/'yi de bu yaş ve öğrenim grubunda kalın söyleme eğilimi vardır, ancak bu eğilim sözcük başındaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi oranında fazla değildir. Ayrıca cinsiyet grupları arasında sözcük sonundaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi açısından sözcük başındakileri kalın söyleme eğilimi oranında büyük farklar ortaya çıkmamıştır. Metin okumada kızlar % 12.5, erkekler % 17, sözcük listesi okumada kızlar % 15.5, erkekler ise % 9 oranında sonesteki /l/'yi kalın söylemişlerdir. Kız ve erkek deneklerin hiç değilse bir düzeyde tümüyle ya da bir eksikle ölçünlü söyleyişe uygun biçimde okudukları sözcükler de bulunmaktadır ki bunlar aşağıda sunulmuştur(4):

<u>Metin Okuma</u>	<u>Sözcük Listesi</u>	<u>En Küçük Çiftler</u>
hayal	hayal	
ihtimal	ihtimal	
istikbal		istikbal(-E)
ithal	ithal	ithal(-E)
kabul	kabul(-E)	
imal(-E)	imal(-E)	
rol(-E)		rol
	gol	
sinyal(-E)		
moral(-E)		
	final(-K)	
	sosyal	
kontrol(-E)	kontrol	

Ancak benzer saptama sözcük başındaki /l/'nin söylenişi için yapılamamaktadır. 3.1.1.'de de söylendiği gibi yalnızca kız denekler >Latin< sözcüğünü hem metin hem de sözcük listesinde ölçünlü söyleyişe uygun olarak ince /l/ ile okumuşlardır.

### 3.1.3. Sözcük İçindeki /l/'nin Söylenişi

Bu grupta 2'de belirtildiği gibi 50 sözcükte /l/'nin söylenişi ele alınmıştır. Bunlardan çeşitli ortamlarda içseste bulunan /l/'nin kalın söylenişi oldukça yüksek çıkmıştır. Tablo 6'da görüleceği üzere bu ortamdaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi 6-12 yaş grubunda % 37 ile % 50 arasında değişmektedir. Kızlarda metin okumada % 37.5 olan oran erkeklerde % 50'ye yükselmekte, kızlarda sözcük listesi okumada % 39 olan oran erkeklerde buna yakın biçimde % 37 olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkçe'deki ödünçlemelerde /l/'nin kalın söylenişi, içinde -log ve -loji bulunan ögelerde de oldukça fazladır ve cinsiyet grupları arasında anlamlı farklar belirlemektedir. Kızlarda metin okumada % 22, sözcük listesi okumada % 31 olan /l/'yi kalın söyleme eğilimi, erkeklerde metin okumada % 38, sözcük listesi okumada % 56'ya çıkmaktadır.

Sözcük içindeki /l/'yi kalın söyleme eğilimi, bu sesin sözcük başında bir ünsüzden hemen sonra ikinci sırada ve tek heceli sözcüklerin sonunda bir ünsüzden hemen önce ikinci sırada bulunduğu ortamlar ile /y/ ünsüzüyle yan yana bulunduğu ortamlarda daha azdır. Ancak bu yaş grubundaki ilkokul çocuklarında cinsiyet grupları açısından yine dikkate değer bir fark vardır. -yl- ya da -ly- ortamındaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi kızlarda metin okumada % 11, sözcük listesi okumada % 19 iken erkeklerde hem metin hem de sözcük listesi okumada % 32 olarak ortaya çıkmıştır (bkz. Tablo 4). Sözcük başında ve sonunda bir ünsüzden hemen sonra ve hemen önce ikinci sırada bulunan /l/'yi kalın söyleme oranı ise kızlarda metin okumada % 9 ve sözcük listesi okumada % 4 iken erkeklerde metin okumada % 28, sözcük listesi okumada % 19 olarak ortaya çıkmıştır (bkz. Tablo 5).

Genel değerlere bakıldığında sözcük içinde bulunan /l/'yi kalın söyleme eğiliminin hiç de azımsanacak oranda olmadığı görülmektedir. Bu yaş ve öğrenim grubunda /l/'yi kalın söyleme eğilimi kız ve erkek denekler açısından da farklılık göstermektedir. Kızlar metin okumada % 23.4 oranında, erkekler ise % 39.6 oranında /l/'yi kalın söyleme eğilimi göstermektedirler. Sözcük listesi okumada da yaklaşık % 10'luk bir fark ortaya çıkmakta; kızlar % 26.4, erkekler ise % 36.2 oranında /l/'yi kalın söyleme eğilimi ortaya koymaktadırlar (bkz. Tablo 7).

6-12 yaş grubunda çeşitli ortamlarda (ön, iç ve sonseste) /l/ bulduran en küçük çiftlerde de bu sesi kalın söyleme eğilimi vardır. Ancak cinsiyet grupları bakımından en küçük çiftlerdeki /l/'nin kalın ve ince söyleniş oranları arasında fark ortaya çıkmamıştır. En küçük çiftlerde /l/'yi kalın söyleme eğilimi bu yaş ve öğrenim grubunda % 26 oranındadır (bkz. Tablo 8).

### 3.2. 16-22 Yaş Grubundaki Gençlerde Ortaya Çıkan Özellikler

Bu yaş grubundaki denekler ya lise öğrenimi görmekte ya da lise öğrenimini yeni tamamlamış durumdadırlar, kimileri de üniversitelerin ilk yıllarında okumaktadırlar.

### 3.2.1. Sözcük Başındaki /l/'nin Söylenişi

16-22 yaşındaki liseli gençlerde de önsesteki /l/'yi kalın söyleme eğilimi bulunmaktadır. Tablo 9'da görüldüğü gibi bu oran metin okumada % 52-28, sözcük listesi okumada % 60-43 arasında değişmektedir. Sözcük başındaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi cinsiyet grupları açısından da büyük bir farkla ortaya çıkmaktadır. Ancak bu eğilimin 6-12 yaş grubundaki çocukların tam tersine bir görünümü vardır. 6-12 yaş grubundaki erkek deneklerde /l/'yi kalın söyleme eğilimi daha fazlayken 16-22 yaş grubunda kız deneklerde daha fazladır. 16-22 yaş grubundaki kızlar metin okumada % 52, sözcük listesi okumada % 60 oranında /l/'yi kalın söyleme eğilimi göstermektedirler. Erkeklerde ise aynı eğilim metin okumada % 28, sözcük listesi okumada % 43 oranındadır (bkz. Tablo 9).

### 3.2.2. Sözcük Sonundaki /l/'nin Söylenişi

6-12 yaş grubunda olduğu gibi bu yaş grubunda da sözcük sonundaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi sözcük başındaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi kadar fazla değildir. Oranlar metin okumada % 9-11, sözcük listesi okumada % 5-11 arasında değişmektedir. Cinsiyet grupları arasında da /l/'yi kalın söyleme eğilimi bakımından denekler arasında büyük farklar olduğu söylenemez. Oranlar erkeklerde daha düşük olmak üzere % 5-11 arasında değişmektedir. Yaş ve eğitim grupları açısından sonsesteki /l/'yi kalın söyleme eğilimi 6-12 yaş grubundaki ilkokullu deneklerde, 16-22 yaş grubundaki liseli deneklerden biraz daha fazladır (krş.10 ve 2).

### 3.2.3. Sözcük İçindeki /l/'nin Söylenişi

Tablo 11,12,13,14 ve 15'te 16-22 yaş grubundaki gençlerin sözcük içindeki /l/'yi söyleyişleriyle ilgili oranlar sunulmuştur.

Tablolarda da görüldüğü gibi /l/'yi kalın söyleme eğilimi, *-log* ve *-loji* içeren ödünclemelerde ve bu sesin içseste çeşitli ortamlarda bulunduğu durumlarda en yüksektir. Ayrıca bu yaş ve öğrenim grubunda da cinsiyet grupları açısından söyleyişte fark ortaya çıkmıştır. *-log* ve *-loji* içeren ödünclemelerde /l/, kızlar tarafından metin okumada % 42, sözcük listesi okumada % 51 oranında kalın söylenirken erkekler tarafından metin okumada % 26, sözcük listesi okumada ise % 39 oranında kalın söylenmektedir. *-log* ve *-loji'deki* /l/'yi kalın söyleme, cinsiyet grupları açısından 6-12 yaş grubundaki ilkokul çocuklarının sonuçlarının tersine bir görünüm ortaya koymaktadır. 6-12 yaş grubundaki ilkokul öğrencilerinde erkek denekler /l/'yi kalın söylemeye daha çok eğilim gösterirlerken 16-22 yaş grubundaki kız denekler daha çok eğilim göstermektedirler (krş. Tablo 11 ve 3).

İçseste çeşitli ortamlarda bulunan /l/'nin kalın olarak söylenişinde de oranlar oldukça yüksektir ve % 27.5 ile % 38 arasında değişmektedir. Bu ortamdaki /l/'yi kalın olarak söylemeye kızlar, erkeklerden daha çok eğilim göstermektedirler. Kızlar metin okumada % 38, sözcük listesi okumada % 37.5 oranında /l/'yi kalın söylemeye eğilim gösterirlerken erkekler metin okumada % 27.5, sözcük listesi okumada % 31 oranında eğilim göstermektedirler.

16-22 yaş grubunda -ly- ve -yl- ortamındaki /l/'yi kalın söyleme eğilimi oldukça düşüktür. Kızlarda % 9-6, erkeklerde 5-7 arasında değişen bu oran 6-12 yaş grubundaki ilkokul öğrencilerinin eğilimlerinden büyük bir farklılık göstermektedir. 6-12 yaş grubundaki ilkokul öğrencilerinde bu oranlar kızlarda % 11-19, erkeklerde ise % 32 olarak ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi 6-12 yaş grubundaki erkek deneklerde /y/ ile yan yana bulunan /l/'yi kalın söyleme eğilimi oldukça yüksektir. Oysa 16-22 yaş grubundaki erkek deneklerde bu eğilim hem oldukça düşüktür hem de kız deneklerden daha azdır (krş. Tablo 12 ve 4).

Sözcük başında bir ünsüzden hemen sonra ya da sözcük sonunda bir ünsüzden hemen önce ikinci sırada bulunan /l/'yi kalın söyleme eğiliminin de 16-22 yaş grubunda çok yüksek olduğu söylenemez. Oranlar % 7-17 arasında değişmektedir. Kızlar metin okumada % 17, sözcük listesi okumada % 10 oranında /l/'yi kalın söylemeye eğilim gösterirlerken erkekler metin okumada % 13, sözcük listesi okumada % 7 oranında eğilim göstermektedirler. 6-12 yaş grubundaki ilkokul öğrencilerinden erkek deneklerde bu oran oldukça yüksek sayılabilir. Bu çocuklar metin okumada % 28, sözcük listesi okumada % 19 oranında /l/'yi kalın söyleme eğilimi göstermektedirler. 6-12 yaş grubunda erkek deneklerde daha yüksek olan /l/'yi kalın söyleme eğilimi 16-22 yaş grubunda yüksek olmamakla birlikte kızlarda daha fazladır (krş. Tablo 13 ve 5).

Sonuç olarak 16-22 yaş grubunda /l/'nin söylenişiyle ilgili genel değerlere bakıldığında kızların hem metin hem de sözcük listesi okumada erkeklerden daha çok bu sesi kalın söyleme eğiliminde oldukları ortaya çıkmaktadır ki bu oran her iki düzeyde % 28.8'dir. Erkeklerde ise aynı eğilim, metin okumada % 19.8, sözcük listesi okumada % 23'tür. Bu genel değerler ile 6-12 yaş grubunda ortaya çıkan değerler birbirinin tersidir. Bir başka deyişle 6-12 yaş grubundaki erkek denekler içsesteki /l/'yi kalın söylemeye daha çok eğilim göstermektedirler ki bu oran metin okumada % 39.6, sözcük listesi okumada % 36.2'dir (krş. Tablo 15 ve 7).

En küçük çiftlerin okunuşunda 16-22 yaş grubunda oldukça ilginç bir sonuç ortaya çıkmıştır. Çeşitli ortamlarda /l/ bulunduran sözcük çiftlerini kızlar oldukça yüksek bir oranda (% 35.5) kalın /l/ ile okurken erkekler daha düşük (% 18.5) oranda kalın /l/ ile okumuşlardır. Kızların en küçük çiftlerdeki /l/'yi kalın söyleme eğilimi



6-12 yaş grubundaki hem kız hem erkek öğrencilerden oldukça fazladır (krş. Tablo 16 ve 8).

### 3.3. 6-12 ve 16-22 Yaş Gruplarında Anlam Ayırt Edici /l/ İle İlgili Özellikler

Bu araştırmaya dayanarak farklı yaş, öğrenim ve cinsiyet gruplarında /l/'nin anlam ayırt edici (fonemik) özelliğinin fark edildiği söylenemez. 6-12 yaş grubundaki ilkokul çocuklarında yalnızca % 1.6 oranında /l/'nin bu özelliği ayırt edilmekte, ancak o da ölçünlü söyleyişe uygunluk göstermemektedir. Bu yaş ve öğrenim grubundaki çocuklar *sol anahtarı* ve *bol kabı* (ki daha çok *bol kapı* biçiminde okunmuştur) dizimindeki /l/'yi kalın söylerlerken *kalp para* dizimindeki /l/'yi de ince söylemişlerdir. Buna karşılık *sol el* ve *bol elbise* dizimlerindeki /l/'yi ise -bulaşma sonucu olsa gerek- ince okumuşlardır. Yalnız 1 erkek öğrenci *kalp para*'daki /l/'yi kalın okumuştur ki bu da rastlantı sonucu olabilir. Sonuç olarak bu çalışmada 6-12 yaş grubunda /l/'nin anlam ayırt edici özelliğinin farkına varılmadığı ortaya çıkmıştır.

16-22 yaş grubundaki lise öğrencilerinde de aynı yönde bir eğilimin olduğu görülmektedir. Bu yaş grubundaki kız deneklerden hiçbiri /l/'yi anlam ayırt edici bir birim olarak görmezlerken erkek denekler % 5 oranında bu özelliği dikkate alarak en küçük çiftleri okumuşlardır (*kalp para*'daki /l/ 3 kez kalın, *bol kabı*'ndaki 1 kez ve *sol anahtarı*'ndaki 2 kez ince /l/ ile okunmuştur).

Sonuç olarak bu araştırmada /l/'nin anlam ayırt edici özelliğinin çocuklar ve gençler arasında farkedilmediği ve dolayısıyla söyleyişe yansıtılmadığı; bir başka deyişle bu özelliğin varlığını yitirmekte olduğu ortaya çıkmıştır. /l/'nin farklı sesbirimsel özelliğinin 6-12 yaş grubundaki ayırt ediş de sayılsa toplam % 6 dolayında fark edilişi bizi bu yargıya götürmektedir. Bu nedenle ölçünlü söyleyişte ince ve kalın /l/'nin birkaç örnekte de olsa anlam ayırt edici olma özelliği, bir değişim sürecine girmiştir, denebilir.

## 4. Sonuç

Bu çalışmanın deneysel bölümünde öncelikle 2. bölümde ortaya konan denenceler doğrulanmış; Türkçe'deki ödünçlemelerde kalın ünlülerle birlikte bulunduğu halde ince söylenen /l/'yi kalın söyleme eğilimi olduğu kanıtlanmış ve bu eğilimin yaş, öğrenim ve cinsiyet grupları bakımından farklılık gösterdiği ortaya konmuştur. Ayrıca ince ve kalın /l/ arasındaki anlam ayırt edici olma özelliğinin ortadan kalkmakta olduğu da belirtilip toplumsal gruplar bakımından oranlar verilmiştir.

Ortaya konan bu özellikler, yalnızca bir kesitte, sesbilim alanında Türkçe'nin bir değişim sürecine girdiğini ortaya koymaktadır.25-30 yıl öncesine değin *Alman, Almanya, halk* gibi adlar ince /l/ ile söylenirken böyle bir değişim süreci sonunda kalın /l / ile söylenir olmuştur ve günümüzde bu söyleyiş biçimi ölçünlü olarak kabul edilmektedir. Bu araştırmada yer verilen sözcükler içinde de çocuklar ve gençler arasında *dolar, şalter, fular, skandal, salamanje* gibi ögelerde kalın /l/ ile söyleme eğiliminin çok baskın olduğu gözlenmiştir. Bir başka deyişle bu ögelerin kalın /l/ ile söylenişi ölçünleşme yolundadır. Ancak dilsel dizgenin herhangi bir alanındaki değişimin aşığı yukarı 30 yıl aldığını (Labov 1970: 78) da göz ardı etmemek gerekir.

Öte yandan çoğu kez toplumsal değişmelere koşut olarak ortaya çıkan dilsel dalgalanmaları duygusal olarak değerlendirmekten öte birtakım (toplum)dilbilimsel soruların yanıtlanması gerekecektir. Bunların başında Labov'un (1970: 45) belirttiği gibi, dilsel kuralın oluşumunun ne olduğu ve buna ne gibi sınırlamalar getirilebileceği, kuralların dizge içinde nasıl yer aldığı ve en önemlisi kurallar ve kurallar dizgesinin nasıl değiştirdiği gelecektir(5). Aksi takdirde Türkçe'deki bugünkü durumu "yozlaşma", "bozulma", "kirlenme" olarak adlandırmak, başta da söylendiği gibi, dilbilimsel tabana dayanmayan öznel betimlemeler olmaktan öte bir anlam taşımayacaktır.

## Notlar

1. Yakınmalar ve tartişmalar için bkz. Bengi 1993: 48-50.
2. Yazılaştırma, ölçünleştirme ve çağcılaştırma açısından ilk 50 yılda ve 1980 sonrasında Türkçe'nin değerlendirilmesi için bkz. İmer 1993: 75-87.
3. Yaş grupları başlangıçta her ne kadar 6-12 ve 16-22 olarak arada 10 yıllık fark olacak şekilde belirlenmişse de uygulamada ilk grupta 8-12 yaş grubundan kayıt yapılabildiği görülmüştür.
4. Ayrıca içinde verilen -E, erkek deneklerden 1 tanesinin, -K ise kız deneklerden 1 tanesinin ölçünlü söyleyişine uygun okumadığını göstermektedir. Öteki sözcükleri hem kız hem de erkek denekler ölçünlü söyleyişine uygun okumuşlardır.
5. Ayrıntılı bilgi ve yanıtlanması gereken öteki sorular konusunda bkz. Labov 1970: 45.

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce //	74	76.5	27.5	21
Kalın //	26	23.5	72.5	79

**Tablo 1:** Önsesdeki //nin Söylenişi (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce //	87.5	84.5	83	91
Kalın //	12.5	15.5	17	9

**Tablo 2:** Sonsesteki //nin söylenişi (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce //	78	69	62	44
Kalın //	22	31	38	56

**Tablo 3:** -log ve -loji'deki //nin Söylenişi (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce //	89	81	68	68
Kalın //	11	19	32	32

**Tablo 4:** -ly- ve -yl- Ortamındaki //nin Söylenişi (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce /l/	91	96	72	81
Kalın /l/	9	4	28	19

**Tablo 5:** Sözcük Başında Bir Ünsüzden Sonra ya da Sözcük Sonunda Bir Ünsüzden Önce İkinci Sırada Bulunan /l/'nin Söylenişi (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce /l/	62.5	61	50	63
Kalın /l/	37.5	39	50	37

**Tablo 6:** İçseste Öteki Ortamlarda Bulunan /l/'nin Söylenişi (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce /l/	76.6	73.6	60.4	63.8
Kalın /l/	23.4	26.4	39.6	36.2

**Tablo 7:** İçseste /l/'nin Söylenişiyle İlgili Genel Değerler (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ	ERKEK
	%	%
İnce /l/	48	40
Kalın /l/	52	60

**Tablo 8:** Çeşitli Ortamlarda /l/ Bulunduran En Küçük Çiftlerdeki Oranlar (6-12 yaş, ilkokul)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce /l/	48	40	72	57
Kalın /l/	52	60	28	43

**Tablo 9:** Önsesdeki /l/'nin Söylenişi (16-22 yaş, lise)

	IZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce /l/	89	89	91	95
Kalın /l/	11	11	9	5

**Tablo 10:** Sonsesdeki /l/'nin Söylenişi (16-22 yaş, lise)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce /l/	58	49	74	61
Kalın /l/	42	51	26	39

**Tablo 11:** -log ve -loji'deki /l/'nin söylenişi (16-22 yaş, lise)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce /l/	91	94	95	93
Kalın /l/	9	6	5	7

**Tablo 12:** -ly- ve -yl- Ortamındaki /l/'nin Söylenişi (16-22 yaş, lise)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce //	83	90	87	93
Kalın //	17	10	13	7

**Tablo 13:** Sözcük Başında Bir Ünsüzden Sonra ya da Sözcük Sonunda Bir Ünsüzden Önce İkinci Sırada Bulunan //nin Söylenişi (16-22 yaş, lise)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce //	62	62.5	72.5	69
Kalın //	38	37.5	27.5	31

**Tablo 14:** İçseste Öteki Ortamlarda Bulunan //nin Söylenişi (16-22 yaş, lise)

	KIZ		ERKEK	
	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %	Metin Okuma %	Sözcük Listesi %
İnce //	71.2	71.6	80.2	77
Kalın //	28.8	28.4	19.8	23

**Tablo 15:** İçseste //nin Söylenişiyle İlgili Genel Değerler (16-22 yaş, lise)

	KIZ	ERKEK
	%	%
İnce //	64.5	81.5
Kalın //	35.5	18.5

**Tablo 16:** Çeşitli Ortamlarda // Bulunduran En Küçük Çiftlerdeki Oranlar (16-22 yaş, lise)

**Kaynakça**

- Başkan, Ö.(1955). *Fonemik Tahlilde Kıstaslar Meselesi*. İstanbul:İstanbul Matbaası.
- Başkan, Ö.(1967). *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Bengi, I. (1993). "TV Film Çevirileri Dil Değişiminde Kaçınıcı Kuvvet?": *Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü*. Ankara: Dil Derneği Yayını. 48-62.
- Demircan, Ö. (1979). *Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni. Türkiye Türkçesinde Sesler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Ferguson, Ch.F. (1968). "Language Development": *Language Problems of Developing Nations*. Yay.: J.A.Fishman, Ch.A.Ferguson ve J.Das Gupta. New York: John Wiley and Sons.27-35.
- İmer, K. (1993) "Toplumdilbilim Kavramları Işığında Türk Dil Devriminin Değerlendirilmesi": *Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını. 75-87.
- Labov, W. (1968). "The Reflection of Social Processes in Linguistic Structures": *Readings in the Sociology of Language*. Yay.: J.A.Fishman. Mouton. The Hague. 240-252.
- Labov, W. (1970). "The Study of Language in its Social Context": *Studium Generale* 23, 30-87.
- Selen, N. (1979). *Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.
- Üçok, N. (1951). *Genel Fonetik (Ana Çizgileri)*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını.